

**STRUCTURI PRONOMINALE
ÎN TEXTELE BIBLICE ROMÂNEȘTI**

MIHAELA CHIVOIU ȘTEFAN

**STRUCTURI PRONOMINALE
ÎN TEXTELE BIBLICE
ROMÂNEȘTI**

**Prefață
de
Petre Gheorghe Bârlea**

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2018**

Colecția FILOLOGIE

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Florica DIMITRESCU, Universitatea din București
Prof. univ. dr. Domnița TOMESCU, Universitatea „Ovidius” Constanța
Conf. univ. dr. Florentina NICOLAE, Universitatea „Ovidius” Constanța

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CHIVOIU ȘTEFAN, MIHAELA

Structuri pronominale în textele biblice românești / Mihaela Chivoiu Ștefan ; pref. de Petre Gheorghe Bârlea. - București : Editura Universitară, 2018

Conține bibliografie
ISBN 978-606-28-0776-4

I. Bârlea, Petre Gheorghe (pref.)

811.135.1

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062807764

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2018
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ (P. Gh. Bârlea)	7
SIGLE ȘI ABREVIERI	9
1. INTRODUCERE	15
1.1. Argument	15
1.2. Stadiul cercetărilor	16
1.2.1. Studii apărute înainte de anul 1990	17
1.2.2. Studii apărute după anul 1990	20
1.3. Metode de lucru	29
1.4. Materialul de lucru	34
2. LIMBAJUL BISERICESC	40
2.1. Importanța textelor religioase pentru istoria limbii române	40
2.2. Particularități ale limbajului bisericesc	47
3. PRONUMELE ÎN STRUCTURA MORFOLOGICĂ A TEXTELOR RELIGIOASE	51
3.1. Aspecte definitorii ale pronumelui. Categoriile gramaticale	51
3.2. Distribuția formelor pronominale în textele biblice	58
3.2.1. Pronumele personal	58
3.2.2. Pronumele reflexiv	105
3.2.3. Pronumele de întărire	124
3.2.4. Pronumele posesiv	150
3.2.5. Pronumele demonstrativ	175
3.2.6. Pronumele interogativ	214
3.2.7. Pronumele relativ	223
3.2.8. Pronumele nehotărât	245
3.2.9. Pronumele negativ	263

4. PERSPECTIVA PRAGMATICĂ ASUPRA VALORILOR SINTACTICO-STILISTICE ȘI SEMANTICE ALE STRUCTURILOR PRONOMINALE	272
4.1. Delimitări conceptuale	272
4.2. Contextualizarea biblică a unor structuri pronominale ..	276
CONCLUZII	284
BIBLIOGRAFIE.....	296
1. Surse	296
2. Lucrări de referință	297

PREFAȚĂ

SISTEMATICA PRONUMELUI ÎN VERSIUNILE ROMÂNEȘTI ALE *NOULUI TESTAMENT*

Lucrarea Mihaelei Chivoiu Ștefan întrunește calitățile necesare pentru o cercetare științifică de nivel avansat.

Tema lucrării vizează o clasă gramaticală pe cât de complexă, ca bază logico-semantică, pe atât de variată, ca forme de manifestare lingvistică, paradigmele pronumelui ridicând numeroase probleme morfo-sintactice în sistemul oricărei limbi naturale. Perspectiva studiului este, de asemenea, una interesantă, în aceeași măsură în care obligă la o trudnică apropiere de text. Autoarea își propune să urmărească evoluția formelor pronominale în etape diferite ale evoluției limbii române, având drept corpus o selecție de texte dintr-o lucrare cu un caracter deosebit – versiunile românești ale *Bibliei*, mai precis, ale *Noului Testament*. De aici provine originalitatea impusă într-o astfel de lucrare. Textele biblice au constituit primele variante de limbă scrisă și limbă literară din istoria celor mai multe comunități lingvistice din lumea creștină. Cu timpul, aceste texte s-au izolat într-o variantă specială a limbii, reflectând, pe de o parte, fenomenele generale din specificul limbii în diverse etape ale evoluției acesteia, pe de altă parte, configurarea unui limbaj tot mai conservator și mai specific, prin raportare la procesul constituirii limbii literare standard, ale unor stiluri funcționale și, cu atât mai mult, prin raportare la evoluția formelor uzuale ale limbii. Din aceste delimitări se configurează un perimetru de cercetare pe care autoarea îl stăpânește foarte bine. Ceea ce propune Mihaela Chivoiu Ștefan este, deci, atât o lucrare de istorie a limbii române, cât și o analiză a unui limbaj specializat, într-un domeniu extrem de dificil, prin profunzimea spirituale ale mesajului, dar și prin evantaiul larg și eterogen al publicului-țintă, prin reflectarea unui univers aparte al spiritualității umane, concretizat în facilitarea relației acesteia din urmă cu supranaturalul, cu divinul. Pornind de la un asemenea corpus de texte, tânăra cercetătoare își propune să descopere cum se reflectă ideologia, dogma respectivă la nivelul limbii, mai precis, în formele unei anumite clase gramaticale. Având în vedere structura de profunzime a diverselor tipuri și subtipuri de pronume, ea încearcă să

sublinieze eforturile generațiilor de traducători și diortositori români de a găsi formele cele mai potrivite pentru a reda forța internă a mesajului transmis prin această clasă gramaticală, prin categoriile sale gramaticale, prin implicațiile sale morfo-sintactice și lexico-semantice din enunțurile în care se încadrează și pe care le domină, uneori, ca termeni-cheie. Sunt studiate, astfel, relațiile dintre persoane, inclusiv relația dintre *El* (*Tu, Acela* etc.) și *noi, eu* etc., adică dintre Divinitate și Omenire, apoi se studiază modalitățile apropierii, distanțării și identității, ale relativului, ale interogației, ale negației și nehotărârii – toate în contextul special al spiritului biblic pe care trebuie să-l redea fiecare detaliu al pronumelui selectat de ostenitorii uneia sau alteia dintre versiunile *Cărții* în limba română.

Astfel spus, autoarea încearcă să extragă din analiza fono-morfologică, grafică, sintactică și stilistică a nenumăratelor unități lexicale pronominale din textele celor patru *Evangelii*, alese ca texte de referință, valorile lor logice, semantice, pragmatice și stilistice, în general. Un mic capitol final se ocupă în mod special de aceste din urmă aspecte – deja cercetate peste tot de-a lungul cărții, cum spuneam, căci autoarea cunoaște foarte bine teoria unui întemeietor al pragmaticii, Emile Benveniste, care afirmase că sistemul pronumelor reprezintă una dintre cele mai fertile clase gramaticale pentru analiza pragmatică, în orice limbă din lume, date fiind subtilitățile lor de desemnare a relațiilor de o infinită complexitate dintre emițător și receptor.

Desigur, un asemenea material de studiu ar fi putut genera comentarii foarte sofisticate, pe măsura acestor virtuți semiotice ale pronumelor. Mihaela Chivoiu Ștefan sacrifică, însă, speculațiile logico-psihologice, în favoarea unui descriptivism de natură fonologică, morfologică și sintactică, nu fără a sublinia implicațiile semantico-stilistice ale opțiunilor traducătorilor în cauză. Se remarcă răbdarea benedictină cu care autoarea extrage mii de exemple din nu mai puțin de 8 (opt) versiuni românești ale *Noului Testament*, din versetele cuprinse în cărțile celor patru evangheliști. Exprimarea curată, corectă, îmbinare a stilului științific cu cel didactic, se află în deplină concordanță cu specificul analizei sale.

Concluziile autoarei pun în lumină mai multe fapte interesante privitoare la evoluția limbii române literare, în general, și a variantei sale biblice, în special. Unele dintre aceste observații confirmă rezultatele unor cercetări mai vechi, aducând argumente suplimentare, din direcția organizării structurilor pronominale, iar altele constituie, cel puțin la nivel de detalii, noutăți absolute în domeniu.

Petre Gheorghe Bârlea

SIGLE ȘI ABREVIERI

A. Sigle

- B = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 2002. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sfântului Sinod, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- BA = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 2001. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod. Tipărită cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R. Versiunea diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit de numeroase alte osteneți, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R.
- BC = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 2002. Traducere de Dumitru Cornilescu. Ediție de studiu Thomson, Woleran – Switzerland: La Buona Novella - Oradea, Editura Universității Emmanuel.
- B1688 = *Biblia 1688 (Biblia de la București)*, vol. I-II. Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, 2001-2002, Iași: Editura Universității „Al I. Cuza”.
- B1795 = *Biblia de la Blaj (1795)*. Ediție realizată sub înaltul patronaj al P.S. Virgil Bercea, episcopul Eparhiei Române Unite de Oradea, și sub egida științifică a Academiei Române, Institutul de Istorie Cluj-Napoca, cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite, 2000, Roma.
- B1856 = *Biblia sau Sfânta Scriptură, Testamentul nou, vol. V*, 1856, Buzău: Tipografia Sfintei Episcopii Buzău.
- B1858 = *Biblia Adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi și a cei noao*, 1856-1858, Sibiu: Tipografia de la Episcopia dreptcredincioasă răsăriteană din Ardeal.
- B1914 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a celei nouă*, 1914, București: Tipografia Cărților Bisericești.
- DEX = *** 1998², *Dicționarul explicativ al limbii române*, București: Univers Enciclopedic.

DȘL = *Dicționar de științe ale limbii*, 2005, de A. Bidu-Vrănceanu; Cr. Călărașu; L. Ionescu-Ruxăndoiu; M. Mancaș; G. Pană-Dindelegan, București: Nemira (Ed. I: Editura Științifică, 1997).

EB = ALEXANDER, Pat (coord.), 1996, *Enciclopedia Bibliei*. Traducere în limba română de Mihaela Mitrofan, Vasile Lup, Adela Pop, Costel Gott, Eugen Zehan. Cluj: Logos (Ed. orig.: *Encyclopedia of Bible*, Lion Publishing, Oxford, 1986).

GALR = GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române*, Vol. I. *Cuvântul*, Vol. Al II-lea: *Enunțul*, București: Editura Academiei Române.

ILR = DENSUSIANU, Ovid, 1961, *Istoria limbii române*. Vol. I și II, București: Editura Științifică.

Sigle ale Cărilor biblice:

Apocalipsa = „Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul”

Coloseni = „Epistola către Coloseni a Sfântului Apostol Pavel”

Corinteni = „Epistola întâia către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel”

Corinteni II = „Epistola a doua către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel”

Efeseni = „Epistola către Efeseni a Sfântului Apostol Pavel”

Evrei = „Epistola către Evrei a Sfântului Apostol Pavel”

Filimon = „Epistola către Filimon a Sfântului Apostol Pavel”

Filipeni = „Epistola către Filipeni a Sfântului Apostol Pavel”

Fapte = „Faptele Sfinților Apostoli”

Galateni = „Epistola către Galateni a Sfântului Apostol Pavel”

Iacob = „Epistola Sobornicească a Sfântului Apostol Iacov”

Ioan = „Sfânta Evanghelie după Ioan”

Luca = „Sfânta Evanghelie după Luca”

Marcu = „Sfânta Evanghelie după Marcu”

Matei = „Sfânta Evanghelie după Matei”

Romani = „Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel”

Tesalonicieni = „Epistola întâia către Tesalonicieni a Sfântului Apostol Pavel”

Timotei = „Epistola întâia către Timotei a Sfântului Apostol Pavel”

Tit = „Epistola către Tit a Sfântului Apostol Pavel”

B. Abrevieri

Ac. = acuzativ

adj. = adjectiv, adjectival

adv. = adverb, adverbial

afirm. = afirmativ

apoz. = apozitie, apozitiv, apozitional

aram. = aramaică

art. = articol, articulat

Atr. = atribut

bg. = bulgară

C = complement

C agent = complement de agent

cf. = *confer*

comp. = comparativ

compl. = completiv

conj. = conjugare; conjunctiv

coord. = coordonare, coordonat(or)

Cop. = copulativ

D. = dativ

E = emițător

des. = desinență

ebr. = ebraică

engl. = engleză

f. = feminin

fr. = franceză

G. = genitiv

ger. = gerunziu
GN = grup nominal
gr. = greacă
GV = grup verbal
ibid. = *ibidem*
id. = *idem*
imper. = imperativ
impers. = impersonal
impf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
inter. = interogativ
interj. = interjecție, interjecțional
intr. = intransitiv
invar. = invariabil
it. = italiană
înv. = învechit
lat. = latină, latinesc
loc. = locuțiune
m. = masculin
m.m.pf. = mai-mult-ca-perfect
N. = nominativ
n. = neutru
neart. = nearticulat
neg. = negativ
n. p. = nume predicativ
N.T. = Noul Testament
CD = complement direct
CI = complement indirect

P., prop. = propoziție, propozițional
PA = propoziție atributivă
pers. = persoană, personal
pf. c. = perfect compus
pf. s. = perfect simplu
pl. = plural
PP = propoziție principală
Ppred = propoziție predicativă
Pr., pred. = predicat, predicativ
pref. = prefix
prep. = prepoziție, prepozițional
prez. = prezent
pron. = pronume, pronominal
R = receptor
refl. = reflexiv
rom. = română
S = subordonată
Sb = subiect, subiectivă
sg. = singular
slv. = slavonă; (limbi) slave
subst. = substantiv, substantival
s.v. = sub voce
vb. = verb
V. = vocativ
v. = vechi
V.T. = Vechiul Testament

1. INTRODUCERE

1.1. Argument

Lucrarea de față își propune să semnaleze evoluția formelor particulare și a formelor uzuale ale pronumelui în limbajul biblic, pornind de la un corpus de exemple ce vor face obiectul unui studiu lingvistic comparativ. Este vorba despre textele Noului Testament din *Biblia de la București* (ediția de la Iași, 2002, îngrijită de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu), *Biblia de la Blaj* (ediția jubiliară, 2000, realizată sub înaltul patronaj al P.S. Virgil Bercea, episcopul Eparhiei Române Unite de Oradea) și din *Biblia în uz* (ediția 2002). De asemenea, am utilizat și *Biblia jubiliară* diortosită de I.P.S. Valeriu Bartolomeu Anania, *Biblia Sfântului Sinod* (1914), *Biblia* în traducerea lui Dumitru Cornilescu, precum și *Biblia de la Buzău* (1856) și *Biblia de la Sibiu* (1858). Am avut în vedere în special textele *Evangheliilor*, pentru ca, ori de câte ori am considerat necesar, să facem referire la exemple excerptate și din celelalte cărți ale *Noului Testament*.

Alegerea textelor amintite mai sus are ca argument ideea că, în general, textul *Bibliei de la București* trebuie să ocupe un loc special în studiile lingvistice, dată fiind importanța lui, dar și prestigiului conferit de faptul că se înscrie într-o epocă în care nu existau prea multe texte tipărite de asemenea anvergură și că s-a bucurat de o circulație impresionantă. Dincolo de acest aspect, textele *Bibliei de la București* și cel al *Bibliei de la Blaj* comportă un număr mare de fenomene lingvistice, care oferă informații cu privire la normele limbii literare din epocă.

În lucrarea de față am urmărit particularitățile referitoare la structurile pronominale, având în vedere în special criteriul semantic de clasificare a pronumelor, pe care l-am completat, însă, și cu observații făcute din perspectiva altor criterii de clasificare (criteriul etimologic, criteriul structurii morfematice, criteriul flexionar). Pentru evidențierea particularităților limbajului biblic, am redat ocurențe în care apar pronume și le-am prezentat comparativ. Observațiile au fost făcute fie înainte, fie după prezentarea exemplurilor.

O altă precizare necesară este aceea că, pe lângă lucrările menționate în bibliografie, am consultat și varianta electronică a textului biblic actual, text adaptat la normele ortografice în vigoare. Textul biblic tipărit nu a fost

supus unei astfel de adaptări și, în consecință, am ales pentru argumentarea observațiilor exemple din textul biblic în format electronic.

1.2. Stadiul cercetărilor

Lucrarea de față pornește de la premisa că, în diacronie, limba română literară datorează enorm variantei religioase a limbii române din textele biblice. Pe de altă parte, în plan sincron există – în cadrul limbii române literare – o variantă stilistică religioasă¹ de sine stătătoare. Pe lângă lucrările consacrate de istorie a limbii române, apare necesitatea unor studii de specialitate care să evidențieze aceste aspecte.

În ceea ce privește cultura unui popor, există uneori domenii sau aspecte care pot fi umbrite sau trecute cu vederea, pur și simplu, de contextul social al epocii. Este și cazul limbajului biblic, un aspect interesant și important din evoluția limbii române literare, dar căruia nu i s-a acordat atenția cuvenită. Liviu Onu aprecia astfel acest fenomen:

„Până în prezent, lipsește un studiu cuprinzător, care să abordeze limbajul religios românesc din punctul de vedere al istoriei limbii literare și al istoriei culturii și care să pună în valoare studiile lingvistice consacrate unor opere singulare sau unor autori în domeniul respectiv”².

Preocupări pentru studierea particularităților limbajului biblic au existat și există, deci, printre oamenii de cultură, preocupări susținute în special de ponderea pe care o au viața și cultura religioasă în cadrul fiecărei epoci în parte. Numărul relativ redus al studiilor moderne referitoare la limbajul biblic se datorează, probabil, și caracterului preponderent laic pe care l-a avut cultura românească din anii postbelici, dată fiind ideologia dominantă a vremii. După acest moment, se constată o creștere semnificativă a studiilor în discuție, creștere care derivă din necesitatea de investigare a unui domeniu extrem de important pentru evoluția limbii române literare.

Lucrarea noastră se dorește o mică și modestă contribuție la cercetările care vor conduce, fără îndoială, la pregătirea aceluia studiu de sinteză, care va umple cândva într-un viitor sperăm nu prea îndepărtat, acest mare gol din lingvistica românească.

¹ Niculina Iacob consideră că stilul religios este „prima formă de manifestare specializată a limbii române literare, de vreme ce începutul limbii noastre literare este nemijlocit legat de efortul primilor traducători de a da expresie românească scrierilor religioase. Acest stil, în varianta sa fundamentală și cea mai conservatoare, limbajul biblic, realizează în cultura românească o tradiție neîntreruptă începând din secolul al XVI-lea.” Cf. N. Iacob: 2000, p. 19.

² Liviu Onu: 2000, p. 6.

1.2.1. Studii apărute înainte de anul 1990

Unul dintre principalele studii apărute înainte de anul 1990 este *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, aparținând lui Lazăr Șăineanu, apărut la București, Tipografia Academiei Române, în anul 1887. În această lucrare, autorul consacră limbajului religios un capitol întreg³, „Creștinismul și limba”, structurat în două subcapitole, „Influența creștinismului asupra limbei” și „Terminologia creștină la români”, prin care se subliniază ideea că religia și cultura se numără printre factorii externi responsabili de mutațiile semantice, în orice limbă de pe pământ.

Capitolul în discuție este interesant nu atât prin soluțiile etimologice propuse⁴, multe dintre ele fiind inexacte sau chiar eronate din punctul de vedere al cercetărilor actuale, ci îndeosebi prin materialul lexico-semantic și prin comentariile care vin să completeze, să adâncească analiza; comentariile lui Lazăr Șăineanu impresionează, cum s-a spus, prin largimea paralelismelor semantice și prin completarea explicațiilor semantice cu cele de factură istorică și mitologică⁵. Prin prisma acestui studiu asupra termenilor creștini, Lazăr Șăineanu intuiește una dintre trăsăturile vorbirii, și anume, aceea că se realizează numai în sincronie. Astfel, sensul etimologic al acestor cuvinte, care le distanța sau le apropia din punct de vedere semantic, este anulat de uzul lor în actualitate. Lazăr Șăineanu sugerează faptul că istoria semantică a acestor cuvinte este ignorată de către vorbitor, care utilizează numai semnificația lor actuală⁶.

³ În acest capitol, Lazăr Șăineanu face observații pertinente asupra dinamicii unor termeni creștini care au dezvoltat sensuri profane. Este ilustrativ semantismul cuvântului *creștinește*, „lîmpede, de înțeles”, semantism reținut în *Dicționarul Academic* de mai târziu. Tot aici, autorul valorifică și analizează un bogat material sinonimic (sinonimia cuvântului „drac”, de pildă) sau evidențiază dezvoltări frazeologice în jurul unor termeni creștini.

⁴ Lazăr Șăineanu constată că terminologia creștină la români este, în parte, latină și că de origine slavă sunt termenii specifici legați de organizarea cultului, de ierarhia bisericească și de unele sărbători. Face observația că numărul elementelor religioase slavo-grecești este mult mai mic decât al celor de origine latină și aduce în discuție termeni legați de biserică, de serviciul divin, de sărbătorile religioase, susținându-și afirmațiile cu exemple atât din textele religioase, cât și din cele laice (*Basme*, de P. Ispirescu, *Balade*, de V. Alecsandri, *Povestea lui Harap-Alb*, *Amintiri din copilărie*, de I. Creangă ș.a.).

⁵ Cf. Livia Vasiliuță, „Studiu introductiv” la *Semasiologia limbii române*, de Lazăr Șăineanu, Editura de Vest, Timișoara, 1999, p. XXVIII.

⁶ Pentru relația dintre sincronie și diacronie în schimbările produse în structura unei limbi, lucrurile se vor clarifica mai târziu cu câteva decenii bune. După celebrul curs al lui F. de Saussure, tipărit de către elevii săi în 1916 și în care, oricum, semantica ocupa un loc destul de modest, studiul lui E. Coșeriu este cel care nuanțează și tranșează lucrurile definitiv. Pentru lucrarea de față, am utilizat versiunile românești ale acestor cărți de referință în istoria lingvisticii, cf. F. de Saussure: 1998 și E. Coșeriu: 1997.

Lazăr Șăineanu aprecia că, sub influența creștinismului, cuvintele dobândesc o semnificație mai pură, mai nobilă, mai profundă, iar în unele cazuri, sensul poate suferi o restrângere, o specializare. Explicațiile sunt susținute cu exemple din lucrări precum *Predoslovia Bibliei lui Șerban Cantacuzino (1688)*, din *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* a lui D. Cantemir sau din *Pravila de la Govora (1640)*.

Deși unii lingviști contemporani cu Lazăr Șăineanu, dar și specialiști de mai târziu (Al. Philippide, de exemplu) i-au infirmat multe dintre explicații, cartea în discuție rămâne o primă „punere în scenă” (pentru că este mai degrabă expozitivă decât explicativă) a „vieții” cuvintelor românești din perspectiva evoluției semantice. Meritul lui Lazăr Șăineanu este acela de a fi sistematizat pentru prima oară în istoria lingvisticii românești evoluțiile semantice fundamentale ale limbii române, diminuând prăpastia dintre semantica românească și cea europeană înregistrată la sfârșitul secolului al XIX-lea. Lucrarea sa constituie nu atât un model pentru un specialist, cât mai ales o sumă de intuiții teoretice, care vor fi aprofundate și confirmate în bună măsură de semantica ulterioară.

Cea dintâi lucrare de sinteză din secolul al XX-lea care se ocupă de studierea limbajului biblic aparține lui Ioan Bălan și a apărut la Blaj, în 1914, sub titlul *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*. Considerând că „*cea dintâi literatură românească sunt cărțile bisericești*”⁷, autorul reunește articolele apărute în paginile revistei *Cultura creștină* din Blaj într-o carte în care își propune să arate care au fost primele cărți folosite în biserică, precum și modul în care s-a introdus limba română în biserică. Urmând mărturisirea din primele pagini ale cărții, potrivit căreia scopul scrisurii sale era acela de a arăta căile greșite adoptate de către aceia care părăseau „*calea îndreptățită a limbii noastre liturgice*”⁸, Ioan Bălan consacră anumite capitole studierii limbii liturgice (*Limba liturgică în biserica românească*, *Limba românească în cele dintâi cărți bisericești*, *Limba românească – limbă liturgică*, *Care este limba noastră liturgică?*), dar alocă destul spațiu și pentru analiza traducerilor *Sfintei Scripturi*, a scrierilor mitropolitului Varlaam, a scrierilor mitropolitului Dosoftei și ale mitropolitului Antim Ivireanul. Capitole separate sunt dedicate aprecierilor legate de *Biblia* lui Șerban Cantacuzino, *Biblia de la Blaj*, *Biblia de la Buzău* și *Biblia* lui Șaguna.

Capitolul „Testamentul nou de la Bălgrad” cuprinde observații legate de contextul apariției traducerii, sursele folosite, precum și compararea acestui text cu *Palia de la Orăștie* și cu alte traduceri ulterioare ale *Bibliei*. În urma analizei făcute, autorul apreciază:

⁷ Ioan Bălan: 1914, p. 2.

⁸ Idem, p. 1.

„Din aceasta se vede ce bine a fost lucrată Biblia de la 1648, și cât de fără nici un rost, ori chiar greșite, sunt unele schimbări de mai târziu.”⁹

În capitolul „Traduceri de mai târziu ale Bibliei” face referiri asupra Bibliei lui Șerban Cantacuzino, asupra celei de la Blaj (versiune datorată lui Samuil Micu), celei de la Sibiu (tradusă și editată de către Andrei Țaguna) și asupra Bibliei de la Buzău. De fiecare dată, autorul pune în paralel pasaje din textele sus-menționate și face observații asupra sintaxei, morfologiei și semanticii. Despre *Biblia de la 1688* spune că este „cea dintâiu traducere completă în românește a Bibliei”¹⁰, dar apreciază că „ea avea multe slăbiciuni, și neajunsuri”¹¹. Cu privire la *Biblia de la Blaj*, remarcă abundența notelor explicative care înlesnesc înțelegerea textului și consideră că aceasta este superioară celei de la București (1688), atât ca scriere teologică, dar și ca lucrare de limbă românească, argumentându-și ideile cu pasaje din cele două texte puse în paralel. De asemenea, compară *Biblia de la Blaj* cu *Palia de la Orăștie* și cu *Noul Testament de la Bălgrad*, considerând că cea dintâi este mult mai limpede, limba ei este mai frumoasă, fără prea multe slavonisme și împrumuturi din limba maghiară. Cu privire la *Biblia de la Buzău* și *Biblia de la Sibiu*, apreciază că de multe ori schimbările de cuvinte nu exprimă prea bine conceptele și ideea originalului. Exegetul susține cu tărie principiul:

„Schimbă cât mai puțin, și numai acolo unde nu e bine tradus și unde nu înțelege poporul. Cărțile se traduc în românește, ca să înțeleagă poporul românesc...”¹²

Deși nu descrie amănunțit limbajul religios din punct de vedere fonetic, morfologic, sintactic etc., totuși, cartea lui Ioan Bălan constituie o reală contribuție în domeniu, un punct de plecare pentru cei ce se vor fi ocupat ulterior de studierea limbajului religios românesc.

Chiar dacă nu tratează în mod special limbajul biblic, lucrările de istorie a limbii reprezintă o contribuție esențială în domeniu, în primul rând prin capitolele alocate limbii române vechi legate indisolubil de traducerea și tipărirea textelor religioase. Ne referim aici, de exemplu, la *Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, autori Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, apărută în 1971, la București, Ed. Minerva, *Istoria limbii române. I. De la origini până la începutul sec. XVII*, Al. Rosetti, 1986, București, Editura Științifică și Enciclopedică, *Istoria limbii române (Fonetică, Morfosintaxă, Lexic)*, coordonator Florica Dimitrescu, apărută la E.D.P., București, 1978. Toate

⁹ Ioan Bălan, *op. cit.*, p. 147.

¹⁰ Idem, p. 162.

¹¹ Idem, pp.166-167.

¹² Idem, p. 275.

aceste lucrări (dintre care am amintit doar câteva) consacră capitole întregi scrierilor religioase, dat fiind faptul că acestea se raportează la începuturile și evoluția limbii române literare.

Din același punct de vedere, interesează și studiile introductive la edițiile textelor religioase (*Liturghierul, Tetraevanghelul* etc.); amintim aici doar câteva, respectiv *Tetraevanghelul tipărit de Coresi comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu (1963), *Liturghierul lui Coresi*, cu un studiu introductiv de Al. Mareș (1969), *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551-1553* (1971), cu un studiu introductiv filologic de Emil Petrovici.

Alte studii din această epocă sunt consacrate unor aspecte de detaliu ale limbajului biblic și vor fi comentate din punctul de vedere al contribuției la elucidarea problemei evoluției limbajului biblic la locul cuvenit.¹³

1.2.2. Studii apărute după anul 1990

Viața socială, economică, politică și culturală a românilor a cunoscut o evoluție marcantă după anul 1990. Datorită noii deschideri pe care societatea românească a căpătat-o din acest moment, s-a înregistrat o dezvoltare a tuturor domeniilor socio-culturale. Prin urmare, alături de cultura laică, și-a reluat locul cuvenit în cadrul societății și cultura religioasă, care fusese restricționată înainte de anul 1989. Ca o consecință firească, și literatura de specialitate a luat o amploare deosebită. Dacă înainte de 1990 studiile dedicate culturii religioase sunt relativ puține, după acest moment ele sunt mai numeroase și își diversifică tematica, unele dintre ele ocupându-se și de limbajul biblic, în special din perspectivă lingvistică, dar și strict religioasă.

O lucrare apărută la Iași, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, în anul 1995, este cea a lui Eugen Munteanu, intitulată *Studii de lexicologie biblică* și care are – așa cum arată și titlul – un pronunțat caracter aplicativ, dat fiind faptul că își propune să studieze rezultatele interferențelor lingvistice între limba română și limbile clasice în privința lexicului traducerilor religioase românești din secolul al XVII-lea.

Autorul apreciază că naționalizarea oficială și definitivă a cultului creștin în primele decenii ale secolului al XVIII-lea apare în anumite condiții:

¹³ De exemplu, în anul 1884 apărea în revista *Transilvania*, XV, nr. 5-6/1-15 martie, p. 37-39, articolul „Literatura bisericească”, în care autorul, rămas anonim, cerea renunțarea la grafia chirilică în tipăriturile bisericești din toate provinciile românești și înlocuirea ei cu litere latine, în conformitate cu normele propuse în anul 1881 de Academia Română, proaspăt înființată, cf. ***, *Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, București: Editura Academiei, 1970, p. 184.